

ההפקרה והנטישה

מיני מאוטנר

האם התהליך של בניית העם לא הוחלף מוקדם מדי בחתירה של יחידים אחר קידום אישי? האם האשכנזים של ישראל לא הפנו את האנרגיות שלהם מוקדם מדי מיעדים קולקטיביים, כגון קליטת העלייה וסגירת הפערים בינם לבין העולים החדשים, ליעדים אישיים? ובעיקר: מי הרוויח ומי הפסיד מהמעבר מהקולקטיביזם אל הנורמליות האינדיבידואליסטית? ברופ' מיני מאוטנר בא חשבון עם ישראל האשכנזית

אפילו מזו של ארצות הברית, וקרובה לזו הקיימת במדינות הבלתי שוויוניות ביותר באמריקה הדרומית. גורם חשוב לפערי ההכנסה הוא הפערים ברמת ההשכלה בין הקבוצות. ישראל היא המקוטבת שבמדינות המערב בהישגים של תלמידיה. רמת ההשכלה של האשכנזים לאורך כל שנות קיומה של המדינה גבוהה בהרבה מזו של המזרחים והערבים. פערי ההשכלה בין האשכנזים בני הדור השלישי למזרחים והערבים בני דור זה דומים לאלה שהתקיימו בקרב בני הדור הראשון. זהו כישלון נורא של המדינה. חוסר השוויון בהכנסות הוחרף מאז שנות התשעים, כאשר הכלכלה הישראלית נעשתה מוטת כישורים אישיים ומתגמלת בכסף רב את מי שהונו האנושי רב.

אחת הסיבות לפערי ההשכלה בין הקבוצות היא פערים חריפים בתקצוב הממשלתי לתלמיד. למשל, מנתונים שפורסמו לפני שנים אחדות עלה, שההקצבה הממוצעת של משרד החינוך לתלמיד יהודי גדולה כמעט פי שישה מההקצבה לתלמיד ערבי. סיבה נוספת היא השתרשותו של החינוך האפור מאז המחצית השנייה של שנות השמונים, והפיכתו לחלק מובנה, בבחינת המובן מאליו, במערכת החינוך. נתונים שנאספו לפני שנים אחדות מצאו, שמשפחה בעשירון העליון מוציאה על שירותי חינוך למעלה מפי שניים וחצי ממשפחה בעשירון החמישי, ופי עשרה ממשפחה בעשירון התחתון. בשנים האחרונות מזרחים וערבים רבים יותר זוכים להשכלה גבוהה, אבל רובם לומדים במוסדות שאינם נהנים מהמוניטין הגבוה ביותר. צפוי, כי בישראל של השנים הבאות תיווצר דיפרנציאציה בערכם של תארים אקדמיים.

הקבוצה האשכנזית נהנית גם מרמת בריאות גבוהה יותר מזו של שתי הקבוצות האחרות. הסיבה לכך היא שילוב של אספקת שירותי בריאות משופרים במרכז הארץ והיכולת לרכוש רפואה בשוק. תוחלת החיים קצרה יותר ביישובים

אז קום המדינה לא השתנה כמעט הרכבן של האליטות הישראליות. חבריהן באים בעיקר מהקבוצה האשכנזית – של מי שבאו מאירופה לפני קום המדינה וצאצאיהם. הספרות על החברה הישראלית מגיידה קבוצה זו לשתי קבוצות אחרות: המזרחים, שבאו ממדינות האיסלאם לאחר קום המדינה, והערבים. נכון, ניתן למצוא מזרחים באליטה הפוליטית ובאליטה הצבאית, אבל שיעורם אינו מתקרב לשיעורם באוכלוסייה (כמחצית); וכשמדובר באליטה העסקית, המשפטית, התקשורתית, האקדמית והאמנותית, מקומם נפקד כמעט לגמרי.

בקיץ 2009 התפרסמו כתבות על חתונתו של מיליארדר ישראלי. רשימת המוזמנים הורכבה רובה ככולה מאשכנזים. בקיץ 2009 התפרסמה גם רשימת עשרים המועמדים לבית המשפט העליון. הרשימה הורכבה במשך שנים אחדות על ידי גורמים שונים: שרי משפטים, נשיאת בית המשפט העליון וחברי הוועדה למינוי שופטים. ברשימה לא נמצא אפילו מזרחי אחד, וגם לא ערבי אחד. לא היתה כאן קונספירציה כמוכן, וגם לא כוונה רעה של קובעי הרשימה. רק הליך מקומי אחד, המלמד על תהליכי עומק ארוכי שנים ורחבי היקף בהרבה. בהשוואה לשתי הקבוצות האחרות, של המזרחים והערבים, הקבוצה האשכנזית נהנית מעליונות ברורה בכל תחום כלכלי וחברתי.

ההכנסה לנפש (מעבודה ומהון) של הקבוצה גבוהה משמעותית מזו של הקבוצה המזרחית והערבית. פערי ההכנסה האלה הולכים ומתרחבים מאז שנות השבעים, והם שגרמו לרמת אי-השוויון בהכנסה בישראל, שהיא אחת הגבוהות בעולם המערבי. רמת אי-השוויון בישראל גבוהה

פרופ' מנחם מאוטנר מלמד בפקולטה למשפטים של אוני' תל-אביב. ספרו האחרון הוא "משפט ותרבות בישראל בפתח המאה העשרים ואחת".

החלוקה בין אשכנזים לבין מזרחים וערבים היא כולה תוצר של מדינת ישראל. החלוקה הזו היא הכישלון המהדהד ביותר של המדינה. לא הצלחנו ליצור טוב משותף לכל אזרחי המדינה. לא הצלחנו ליצור סולידריות מינימלית בין קבוצות שונות של אזרחים. מכיוון שהאשכנזים הם הקבוצה החזקה על פי כל מדד – האחריות לכישלון היא בעיקר שלהם

שמקומם נמוך במדרגים הכלכליים-חברתיים. ביישובים האלה מתגוררים בעיקר מזרחים וערבים. גם תמותת התינוקות עולה ככל שיישוב ממוקם נמוך יותר במדרגים האלה. למשל, בכמה מערי הפיתוח בנגב וביישובים הברדאים שם. יש תחום אחד שבו המזרחים מובילים: אוכלוסיית בתי הכלא. סיבה חשובה לפערים בין הקבוצות היא ההפרדה הגיאוגרפית ביניהן. האשכנזים גרים במרכז. המזרחים והערבים גרים בעיקר בדרום ובצפון. שבעים אחוז מתושבי עיירות הפיתוח הם מזרחים. היישובים הנמוכים ביותר במדרגים הכלכליים-חברתיים שוכנים בדרום המדינה ובצפונה, לא במרכז.

צילום: בנו רותנברג, עובדים עובדים חיסוי בנמל התעופה, אפריל 1951

"פיזור אוכלוסיה": ההפרדה הגיאוגרפית של המזרחים דנה אותם להפרדה מהזרם המרכזי, האשכנזי

מאוצות המזרח התיכון, שוכנו במרכז הארץ, בעיקר בשכונות שבשולי הערים. עולי צפון אפריקה, שהחלו מגיעים בסוף שנות החמישים, פוזרו בעיירות הפיתוח. מידת השתלבותם של עולים אלה בזרם המרכזי של החברה היא הנמוכה ביותר.

לא נושאים בתוצאות מעשיהם

ב"זכרון דברים" של יעקב שבתאי, יצירת המופת הגדולה על האשכנזיות של שנות השישים והשבעים, לא ניתן למצוא לאורך הספר כולו, על עשרות הרמויות המאכלסות אותו, אפילו מזרחי או ערבי אחד. ברומן "שירה ושירות" של רחל איתן, העוסק בגילוי "החיים הטובים" על ידי אנשי תל-אביב בשנות השישים, והוא כתב אשמה חריף נגד הגבריות הישראלית, המזרחי היחיד הוא מוכר הירקות שבצד הכביש. ב"הירה ירוק בוואדי" של דודו בוס, המתאר את שכונת

אפשר לקבוע בצורה בוטה, אך לא בלתי מדויקת: האשכנזים גילו את המזרחים רק במחצית השנייה של שנות הארבעים. הם הביאו אותם לארץ בהמוניהם, שיכנו אותם בעיירות הפיתוח בפריפריה, ומיד אחר כך איברו בהם עניין. באשר לערבים, היחס אליהם הוא בדרך כלל של התעלמות, של טמינת הראש בחול, כאילו אין הם חיים במדינה ומהווים חמישית מאוכלוסייתה.

נכון אמנם, שבשנות החמישים הפעילה המדינה תהליכים של "כור היתוך" ו"מיזוג גלויות", אבל באותן שנים עצמן הופעלה גם מדיניות (סותרת בעליל) של "פיזור אוכלוסיה", והיא הופעלה בעיקר על עולים מזרחים. פיזור האוכלוסייה היה פיזורם של עולי המזרח בעיירות הפיתוח ובמשובים המרוחקים, בשטחים שנתפסו במלחמה. ההפרדה הגיאוגרפית של המזרחים דנה אותם להפרדה מהזרם המרכזי, האשכנזי, של החברה הישראלית. עולי ראשית שנות החמישים, שהגיעו

חילופי חללי מלחמת יום כיפור ומלחמת לבנון. על גבול סוריה ליד קוניטרה, יוני 1984

פעמיים בתוך שנות דור שילמה הקבוצה האשכנזית מחיר דמים נורא. הפעם הראשונה היתה מלחמת העצמאות. אחוז אחד מהאוכלוסייה נספה במלחמה. הפעם השנייה היתה במלחמת יום הכיפורים, כאשר חיילי הצבא הסדיר (אשכנזים ומזרחים כאחד) בלמו בגופם צבאות אויב. מלחמת יום הכיפורים היתה הפעם האחרונה שבה הצעירים האשכנזים פעלו פעולה גדולה בשירות הכלל

הטוענים לקיפוח ולדיכוי על ידי קיבוצי הסביבה, המתנכרים והמתנשאים לטענתם, היא מרכיב אחד. השנאה העדתית לכל מה שמייצג את האשכנזי השבע מהדרום היא מרכיב שני" ("עם פרס בקריית שמונה", "הארץ", 1.11.1982).

הסוציולוג הדגול זיגמונט באומן כתב על הנתק בין העילית ה"גלובלית", ההולכת ונעשית "חוץ-טריטוריאלי" ו"כלל-עולמית", לבין שאר החברה, שהיא "לוקלית" ו"טריטוריאלי" מחוסר ברירה. "בעלי הכוח", כתב באומן, "נעשו לאמיתו של דבר לחוץ-טריטוריאליים, אפילו אם גופיהם נשארים במקרה 'במקום'. כך, מי שבכוחו להשפיע אינו נושא בהכרח בתוצאות מעשיו, ומי שאינו מסוגל להשפיע, הוא הנושא בתוצאות" ("גלובליזציה – ההיבט האנושי", תרגם גרשון חזנוב, 2002, עמ' 52). באומן כאילו כתב על ישראל.

ב-1990 תיארה בתיה גור את עיירות הפיתוח כמקומות ש"חיים בתוכן אנשים רבים שבעיניהם המקום הוא כישלון, מין חיים בתחתית ההוויה, ואינם מבקשים אלא לצאת ממנו". בהציגה את תושבי אופקים כ"לוקליים", במונחיו של באומן,

התקווה של שנות השבעים, הרמות האשכנזית היחידה היא מורתו של בוסי בבית הספר. אפילו בתל-אביב אשכנזים ומזרחים חיו בשני עולמות.

"לאליטות ההון ולשכבות המקצוע משאבים רבים והשפעה רבה", כתב הסוציולוג אורי רם, "אך נקודת התורפה שלהן היא הקלפי, המקום שבו לכל אזרח קול אחד" ("הגלובליזציה של ישראל", 2005, עמ' 53). המזרחים המורחקים גמלו לאשכנזים בדרכים צפויות. הם העלו את הליכוד לשלטון ב-1977, והליכוד עמד בראשות הממשלה בשניים מתוך שלושת העשורים ויותר שחלפו מאז. בבחירות 1999 הצביעו תושבי עיירות הפיתוח לש"ס יותר מאשר לכל מפלגה אחרת. בבחירות שהתקיימו לאחר מכן הצביעו תושבי העיירות במידה רבה לליכוד, אך ש"ס עדיין נותרה במקום גבוה מבחינת שיעורי התמיכה בה. עבור תומכיה, ש"ס היא הרבה יותר ממפלגה. היא בית תרבותי – מערכת של משמעות המאפשרת חיים של כבוד עצמי. ש"ס היא גם מערכת מסועפת של מוסדות רווחה, שבכל מדינה מתוקנת היו לא רק ממומנים על ידי המדינה, אלא גם מופעלים על ידה. ש"ס משמשת למדינה "קבלן משנה" לענייני רווחה עבור אוכלוסייה, שלאליטה מעולם לא היה בה עניין של ממש.

בקטע בלתי נשכח דיווח עמוס עוז על מה שנאמר לו בבית קפה בבית שמש בסתיו 1982: "כשאתם הייתם בשלטון, החבאתם אותנו בחורים, במושבים ועיירות פיתוח... עכשיו יצאנו אנחנו החוצה. אתם עוד לא תפשתם מאיפה זה בא לכם, לא תפשתם: מהשחצנות שלכם... אתם הזמן שלכם עבר. גם אחרי בגין לא תחזרו. גם בעוד מאה שנה לא תחזרו" ("פה" ושם בארץ ישראל בסתיו 1982", 1983, עמ' 33, 36-37). וכך תיאר אמנון דנקנר את אספת הבחירות של שמעון פרס בקריית שמונה בנובמבר אותה שנה: "שמעון פרס, המערך – שנואים בקריית שמונה... השנאה הנושנה של הרפוקים,

כתבה גור כי הם "מוצפים מידע על הנעשה במעלה הסולם החברתי, המצוי, מטבע הדברים, בעיקר באזור תל-אביב". גור כתבה גם, כי במהלך ביקוריה באופקים שמעה שוב ושוב את "כל ההטיות האפשריות של השורש עזב" ("מכביש הרעב שמאלה", 1990, עמ' 18, 22, 42). האם בשני העשורים שחלפו מאז השתנה משהו?

דומה שלא. בשנת 2002 כתב דניאל בן סימון על עיירות הפיתוח של הדרום: "בעוד ששאר הארץ השתנתה עם השנים, נקלעו תושבי הדרום למעגל מצמיח. כשניסו להדביק את היישובים האחרים, גילו שאין ברשותם התנאים הדרושים. הם נתקפו שיתוק, רכרוך, ייאוש... עד היום מזדקרת השאלה, מדוע לא ידעה המדינה – או לא רצתה – לחולל בדרום שינוי קריטי, להחיל עליו כללי מודרניזציה שיחלצו אותו מהמתכונת הזאת של העולם השלישי". ועוד: "כישלון הדרום הוא גם עונשה של המדינה שזנחה אותו לטובת מרכז הארץ והשטחים. דו"ח מבקר המדינה לשנת 2000 גילה, שההשקעה הממלכתית בתושבי ההתנחלויות במהלך שנות השמונים היתה גדולה פי ארבעה מן ההשקעה בתושבי הדרום... מעולם לא פיתחו בדרום תשתית רצינית כדי להפוך אותו לאזור מפותח ומשגשג. לא השקיעו בתשתית החינוכית, לא השקיעו בתשתית התחבורתית" ("עסקה אפלה בדרום", 2002, עמ' 11, 12, 13).

בראשית שנת 1983 אמר אליעזר שבייד: "ארץ ישראל השנייה הולכת להיות ארץ ישראל הראשונה, ושום דבר לא יעזור פה... מתחילה להתגבש אליטה אחרת... יש ציבור אינטלקטואלי ויצירתי... הולכת וצומחת מנהיגות של עיירות הפיתוח... אם המנהיגות האינטלקטואלית של היום תנכר את עצמה, ולצערי הרב זה הרושם שמתקבל, יהיה כאן מאבק קשה ואין לי שום ספק איוז מנהיגות תנצח!" (בתוך: ישראל סגל, "ארץ ישראל השנייה תהיה ארץ ישראל הראשונה", "כותרת ראשית", גיליון מס' 14, מרס 1983). עד עתה לא התגשמה נבואתו של שבייד. האם היא מתחילה להתגשם בימים האלה? האם היא תתגשם בשנים הקרובות?

השאיפה לנורמליות ומחירה

כל מה שהקבוצה האשכנזית רצתה היה בסך הכל חיים נורמליים – גידול הילדים וחינוכם, הצלחה חומרית, נוחות והנאות החיים. כבר בתקופת המנדט רק מעט מהיהודים תושבי ארץ ישראל חיו חיים של חלוציות, תרומה והקרבה. כבר אז ביקש לעצמו הרוב את הנורמליות. כך היה גם בימי הצנע של שנות החמישים הראשונות, ובסוף אותו עשור, בזמן שמהומות ואדי סאליב חשפו את הפער העדתי ההולך וגדל, יצאו אינטלקטואלים נגד תביעתו של דוד בן גוריון להתגייסות חלוצית בשירותם של מפעלים לאומיים. גם הם רצו נורמליות.

אבל השאלה המתעוררת היא, אם החתירה הכל כך מובנת הזו לנורמליות היתה אפשרית בתנאים של ישראל הצעירה, והאם היא אפשרית אפילו היום. ישראל לא צמחה כמקובל, באופן אורגני, על ידי עם החי במולדתו ומכונן לעצמו עצמאות מדינית. במקרה של ישראל, קודם נוצרו המוסדות ואחר כך החל להיבנות העם. האם התהליך של בניית העם לא הוחלף מוקדם מדי בחתירה של יחידים אחר קידום אישי? האם האשכנזים של ישראל לא הפנו את האנרגיות שלהם מוקדם מדי מיעדים קולקטיביים, כגון קליטת העלייה וסגירת הפערים בינם לבין העולים החדשים, ליעדים אישיים? ובעיקר:

מי הרוויח ומי הפסיד מהמעבר מהקולקטיביזם אל הנורמליות האינדיבידואליסטית? למקרא הנתונים הכלכליים-חברתיים שהובאו בפתחה של רשימה זו, התשובה ברורה. בשישים השנים האחרונות שיפרו כל שלוש הקבוצות את מצבן ללא היכר, וזה בלי ספק הישג גדול מאוד של ישראל. אבל הקבוצה האשכנזית שיפרה את מצבה הרבה יותר מאשר הקבוצה המזרחית והקבוצה הערבית.

פעמיים בתוך שנות דור שילמה הקבוצה האשכנזית מחיר דמים נורא מאין כמותו. הפעם הראשונה היתה מלחמת העצמאות. אחוז אחד מהאוכלוסייה נספה במלחמה. מעטות הקבוצות בהיסטוריה ששילמו מחיר דמים כזה. הפעם השנייה היתה במלחמת יום הכיפורים, כאשר חיילי הצבא הסדיר (אשכנזים ומזרחים כאחד) בלמו בגופם צבאות אויב מסתערים, והביאו את ישראל לאחד הניצחונות הצבאיים הגדולים בתולדות האדם. גם בפעם הזו היה מחיר הדמים נורא.

הצעירים האשכנזים של מלחמת יום הכיפורים הם היום במחצית השנייה של שנות החמישים שלהם. מה עבר עליהם מאז המלחמה? תשובה: הם רכשו השכלה גבוהה, התקדמו מאוד מהבחינה הכלכלית, נעשו גלובלים, הקנו השכלה גבוהה ואפשרויות חיים מבטיחות לילדיהם, והשאירו את המזרחים ואת הערבים מאחור על פי כל מדד כלכלי-חברתי. כמה נורא לומר: מלחמת יום הכיפורים היתה הפעם האחרונה שבה פעלו פעולה גדולה בשירות הכלל. במקום חשוב ב"שכל הישר" שלהם תופסת האמונה הניאו-ליברלית: כל דבר טוב יכול להיעשות אך ורק בפעולה המציינת להגיון השוק, שעל פיו יחידים מבקשים לקדם את הטוב האישי שלהם.

קידומם של יעדים קולקטיביים אינו אמור להיעשות בדרך של ליבונום במשותף, יצירת הסכמה ביחס אליהם, הקצאת משאבים ומינוי בעלי תפקידים לשם מימושם; אלא, קידומם של יעדים קולקטיביים אמור להיעשות באופן משני, כנגזרת בלבד של הפעולה לקידום הטוב האישי של היחידים. פעולה פוליטית, קולקטיבית, ציבורית, מועדת בעיניהם תמיד לכל מיני פורענויות, ובהן שחיתות, שיקולים זרים וחוסר יעילות. הם מתקשים להבין עד כמה תפישת העולם הזו משרתת אותם, בעלי היכולות, ועד כמה היא פוגעת באחרים, החלשים, המתקשים להסתמך על עצמם. אבל בקרב לא מעטים מהם מנקרת בכל זאת התחושה, שהשתלטות השוק על החיים עושה אותם רדודים, דלים, נעדרי משמעות. בתוך כל הצרכנות וההנאות הם עדיין כמהים למשהו גדול יותר ועמוק יותר מהנורמליות של הקידום האישי.

החשיבה המשפטית היא מקבילתה של החשיבה הכלכלית – שוקית בקרב בני הקבוצה הזו. במרכזה נמצא מושג "הזכות" – חומה החוסמת התערבות חיצונית בחייו של היחיד ומבצרת עבורו תחום שבגדרו יוכל לפעול כאוות נפשו באופן בלתי מופרע. עולם הנשלט על ידי שפת הזכויות של המשפט הוא עולם אטומיסטי, שבו פועל כל אדם ביחידות. עולם זה איננו עולם הפעולה המשותפת.

התרחבות החשיבה המשפטית מסרסת את הפעולה הקולקטיבית גם בדרכים אחרות. המשפט בדיעבד של כל טעות – בדרך של העמדה לדין או הקמת ועדת חקירה – מעקר את היוזמה וההעזה מלכתחילה. אנשים משקיעים אנרגיה במאמץ להימנע מהצורך להירדש לתת דין וחשבון על מעשיהם, במקום במאמץ לקדם את הנושאים שעליהם הם מופקדים. נוסף על כך, מכיוון שהגיונו העמוק של השוק הוא פעולה של יחידים בגרדי הבעלויות שלהם, המשפט אינו

ידע פשוטות, כשם שלא ידע להבליג על דבר שלא ישר בעיניו, חוץ מעניין הירושה שהשאירו הוריהם, שכללה דירה ושלושה מגרשים לא קטנים, שניים בתל-אביב ואחד בנתניה, אשר ארווין השתלט עליה, בהתחלה כאפוטרופוס

אובייקט: ארטופוטרוס

וכמשלם המיסים ולבסוף כבעליו הרשמיים של הרכוש. וצבי, שהדבר חרה לו, לא אמר על כך מלה, וגם ארווין לא אמר על כך מלה, והאמין שצבי, שהדליק את המקטרת אחרי שגמר לפטם אותה, לא שם לבו לכך או ששכח על כל העניין, אבל צבי, שפלט ענני עשן קטנים וליטף בנחת את "הנרי", לא שכח, אלא רק החליט בלבו להתעלם מכל זה ולא להזכיר זאת לעולם בפני איש, אפילו בפני ביאטריס, והוא שאל את ארווין עד מתי לדעתו ימשיכו מחירי הקרקע להאמיר"

"זכרון דברים", יעקב שבתאי, הקיבוץ המאוחד, 1977, עמ' 101-102

"בזמן המלחמה התגייס צבי לצבא הבריטי ושירת בכלקאנים ובמדבר המערבי ובאירופה, ואחרי המלחמה הצטרף למחתרת של לח"י, ועל רקע זה השתררה מפעם לפעם מתיחות בינו לבין ארווין, אלא שהמתיחות הזאת, כמו המתיחות המוצנעת בעניין הירושה, לא נהפכה מעולם למריבה של ממש, משום שצבי, שרגשי אהבה מסובכים קשרו אותו לארווין, היה נחוש ובלתי מתפשר בהשקפותיו ובמעשיו, ואילו ארווין היה נתון לענייניו, וגם פיקה ואירוני, מכדי להעמיד את הדברים על חודם, ומאותו טעם המשיכו היחסים שביניהם להיות טובים גם אחרי שקמה המדינה, שצביונה נעשה פחות ופחות לרוחו של צבי, והוא נקט עמדות אופוזיציוניות שהחריפו והלכו, ובעיקר אחרי מלחמת ששת הימים. הוא הרבה להחריש, אבל כשנתן ביטוי לדעותיו עשה זאת בישירות ובקשיות ובזעף, ואף על פי שלא היה שמאלי בהשקפותיו, אלא איש המרכז, טען שהממשלה מאפשרת התעשרות קלה של כל מיני טפילים וגניבת רכוש הציבור, ומעודדת את הרחבת הפער הסוציאלי, וכן טען שהמדיניות שהיא מנהלת מתנהלת מתוך יהירות ומתוך עיוורון גמור שיובילו אותנו לשואה, ושהארץ הולכת ושוקעת בביצה של לאומנות מטומטמת ושל גסות, ונתונה בתהליך של פאשיזציה והתגברות האלימות בכסות דתית או של תיאוריות אי-ראציונליות אחרות. וארווין, שדעותיו היו כדעותיו של צבי, אם כי הוא עצמו נהנה מהמצב שהתפתח בתחום הכספים והעבודה, היה מחייך ועונה לו, ספק ברצינות ספק באירוניה, שבני-אדם הם רק בני-אדם, וכל מה שמתחולל הוא תהליך בלתי-נמנע בארץ של הגירה גדולה ופיתוח מזוורז, הנתונה במשך שנים במצב של מלחמה. אבל צבי לא היה מוכן להשלים עם זה, שכן הארץ היתה יקרה לו, והוא לא

ביותר של המדינה. לא הצלחנו ליצור טוב משותף לכל אזרחי המדינה. לא הצלחנו ליצור סולידריות מינימלית בין קבוצות שונות של אזרחים. מכיוון שהאשכנזים הם בני האליטות – הם הקבוצה החזקה על פי כל מדד – האחריות לכישלון היא בעיקר שלהם.

מי שחי בקבוצה הזאת מתקשה להיות ער לגודלו של הכישלון. בסביבה האשכנזית רואים את ההצלחות, לא את הכישלון. אבל הכישלון קיים, והוא נמצא במקומות שבהם חיים המזרחים והערבים, ובסופו של דבר הוא יגיע אל לבה של החברה האשכנזית ויערער אותה. יינצלו מפגיעה רק האשכנזים שהם גלובליים במיוחד וחסינים במיוחד. אחת הערים שעליהן מספר הנוסע מרקו פולו לקובלאי חאן ב"הערים הסמויות מן העין" של איטלו קאלווינו, היא ליאוניה, העיר ה"בונה את עצמה מחדש מדי יום: בכל בוקר מתעוררים האנשים בין סדינים רעננים, רוחצים בחפיסות סבון שזה עתה הוסרה מהן העטיפה, לובשים חלוקים חדשים, שולפים מן המקרר המשוכלל ביותר קופסות שימורים בתוליות, תוך שהם מאזינים לפזמונים האחרונים הבוקעים מן הדגם החדש ביותר של המקלט."

אבל סופה של ליאוניה הוא ש"מבול אדיר... ימחוק את כל עקבות המטרופולין העוטה תמיד מחלצות חדשות" (איטלו קאלווינו, "הערים הסמויות מן העין", תרגם גאיו שילוני, 1984, עמ' 109, 110).

מתעניין בכישלונות – החוזרים ונשנים – של שחקני השוק, הנתפשים כעניינים הפרטי. לעומת זאת, מכיוון שהגיונה העמוק של הפעולה הקולקטיבית הוא פעולה בגדרי הקניינים הציבוריים המשותפים, המשפט עוסק שוב ושוב בכישלונות האלה, ותורם בכך להשרשת התפישה לפיה כל דבר קולקטיבי נגוע מטבע מהותו בשחיתות ובחוסר יעילות.

אבל הפעולה הקולקטיבית היא הכרח. בניגוד למה שמקובל לחשוב, אפילו באמריקה מילאו תמיד הממשלות – ברמה הפדרלית וברמה המדינתית – ולא רק יזמים יחידים, תפקיד מרכזי בפיתוח המדינה, וזאת בדרך של תכנון ערים, הקמת מערכות חינוך, הקמת מערכות לאספקת מים וסניטציה, עידוד המחקר, פיתוח טכנולוגיות חדשות, הכשרת עובדים, מתן מלוות לעסקים קטנים, מתן מלוות לסטודנטים, הגנה על עובדים וצרכנים והפעלת דיני ההגבלים העסקיים.

אפשר לחלק את החברה הישראלית חלוקות שונות. קיימת החלוקה התרבותית בין יהודים חילוניים, יהודים דתיים וערבים. אבל החלוקה בין יהודים אשכנזים מצד אחד לבין יהודים מזרחים וערבים מצד שני נושאת על גבה, בנוסף להבדלה הגיאוגרפית, שורה ארוכה של הבדלים כלכליים-חברתיים. החלוקה התרבותית בין חילונים ודתיים קיימת זה זמן רב בעם היהודי ונוצרה כבר באירופה ובאמריקה.

החלוקה בין אשכנזים לבין מזרחים וערבים היא כולה תוצר של מדינת ישראל. החלוקה הזו היא הכישלון המהדהר